

Keim
Farby Mineralne Sp. z o.o.
ul. Fabryczna 20C
53-609 Wrocław
tel.: 71 750 00 51
www.keim.pl

Problematyka konserwatorska wnętrz dawnego Szpitala św. Doroty w Żaganiu

w kontekście realizacji kompleksowego remontu
i adaptacji budynku na cele dydaktyczne

Inwestycja w zabytkowym neogotyckim budynku dawnego Szpitala św. Doroty Żagańskiej była jednym z największych wyzwań w ramach realizowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego projektu pn. „Kompleksowa modernizacja energetyczna wybranych państwowych placówek szkolnictwa artystycznego w Polsce” w latach 2017–2021. Projekt był finansowany ze środków Unii Europejskiej (Funduszu Spójności) w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020 oraz środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Wstęp

Nasza konserwatorska przygoda z żagańskim szpitalem rozpoczęła się jesienią 2017 roku. W życie wchodził wówczas kolejny, ostatni już etap rewitalizacji kompleksu budynków dawnego Szpitala św. Doroty, obecnie Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia w Żaganiu im. Henryka Wieniawskiego. Zapamiętamy na długo pierwsze spotkanie z tym, jak to mówią kolokwialnie autochtoni, „Żagańskim Hogwartem”. W jesiennej, nieco mglistej scenerii budynki kompleksu dawnego szpitala sprawiały magiczne wrażenie. Główny budynek szpitalny olśniewał spójną, wręcz baśniową architekturą. Zauroczyły nas wnętrza pełne zabytkowych elementów wystroju – neogotyckiej stolarki drzwiowej, elementów dekoracji

sztukatorskiej, wzierających spod wtórnych, grubych nawarstwień farby poniemieckich inskrypcji i dekoracji malarskich. Harmonia i piękno tego obiektu, mimo znacznej dewastacji, sprawiły pełne zapału rozpoczęcie prac konserwatorskich przez Nasz Zespół na zlecenie Generalnego Wykonawcy – konsorcjum firm ORLIKON Sp. z o.o. z Poznania oraz LAPIS Sp. z o.o. sp. k. z Żagania.

Trochę historii

Szpital został wzniesiony w latach 1851–59 w stylu neogotyckim z fundacji księżnej Doroty Talleyrand-Périgord. Była to druga budowla, po kościele św. Krzyża (obiekt XIV-wieczny, przebudowany w XIX wieku), wzniesiona na terenie kompleksu szpitalnego księżnej. Autorem

projektu dla szpitala – podobnie jak przebudowy kościoła – był nadworny architekt księżnej Leonhard Dorst von Schatzberg. Pracami przy budowie szpitala kierował niejaki budowniczy Feller, a o wystroju wewnątrz decydowała sama księżna Dorota. Opiekę medyczną nad chorymi sprawował książe lekarz oraz siostry zakonne boromeuszki sprowadzone z Francji. Wokół szpitala założono ogród, który od strony zachodniej i południowej miał charakter użytkowy (uprawiano zioła i warzywa), a od północy – ozdobny. W 1906 roku w bezpośrednim sąsiedztwie szpitala, prostopadle do niego, wybudowano tzw. Dom Marii (niem. Marienheim). Pełnił on funkcję pensjonatu dla dziewcząt oraz szkoły z internatem dla chłopców wyznania rzymskokatolickiego. W latach 30. XX wieku w budynku mieściła się prywatna klinika położnicza. Po II wojnie światowej w kompleksie zorganizowano administrację oraz oddziały szpitala miejskiego. Dawną drogę lokalną po zachodniej stronie zespołu poszerzono i tym samym odcięto go od parku zamkowego (obecnie ulica Żelazna). Teren przy północnej granicy parku, pomiędzy pałacem a zespołem szpitalnym, zabudowano blokami mieszkalnymi. W 2006 roku zespół (z wyjątkiem kościoła) stał się własnością Państwowej Szkoły Muzycznej w Żaganiu. Przez wiele lat budynek był nieużytkowany i popadał w ruinę.

Założenia prac konserwatorskich

Podjęte prace konserwatorskie były drugim etapem inwestycji i kontynuacją rozpoczętego projektu. Obejmowały one pomieszczenia, które w świetle badań posiadały zachowany historyczny wystrój: konserwację ścian i sklepień korytarzy I i II piętra, holu głównego oraz wystroju tzw. Pokoju Dyrektora. Ponadto przypadło nam w udziale kierowanie pozostałymi pracami renowatorskimi dotyczącymi stolarki drzwiowej, schodów oraz elewacji budynków nr 2 (Marienheim) i nr 3 (budynek portierni). Prace trwały prawie trzy lata i wymagały zaangażowania dużego i różnorodnego zespołu specjalistów: konserwatorów malarstwa i kamienia, stolarzy, pozłotników, artystów-malarzy, tynkarzy i renowatorów.

Już od pierwszych chwil okazało się, że olbrzymim wyzwaniem jest koordynacja prowadzenia jednocześnie wielu prac branżowych. Równoległe trwały działania związane z remontem pomieszczeń, piwnic i poddasza, wprowadzeniem nowych instalacji elektrycznych, sanitarnych, wentylacyjnych, przeciwpożarowych etc. Każdego dnia na budowie przebywało kilkadziesiąt osób, a ich pracę koordynował zespół kierowników i inspektorów.

Prócz skomplikowanej koordynacji wyzwaniem okazało się opracowanie spójnego planu konserwacji dla całego budynku. Poszerzone

Widoczne ślady pierwotnego opracowania malarskiego w formie inskrypcji pod wtórnymi nawarstwieniami – stan przed pracami konserwatorskimi, 2018

badania konserwatorskie ujawniły obecność co najmniej dwóch faz chronologicznych. Dokładna analiza poszczególnych elementów wystroju – ich datowania, wartości artystycznej, stanu zachowania – wpływały na dobranie optymalnej procedury konserwatorskiej i formy ekspozycji. Warto wspomnieć, że każda podjęta decyzja oparta była na ustaleniach powstałych w wyniku dyskusji konserwatorskiej prowadzonej przez konserwatorów-wykonawców, przedstawicielki Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz inspektora nadzoru prac konserwatorskich. Mając duże wsparcie ze strony organów nadzorujących i będąc z nimi w stałym kontakcie, łatwiej oraz sprawniej przebiegało podejmowanie decyzji i realizowanie kolejnych etapów prac.

W ogólnym zamyśle ciągi komunikacyjne parteru (korytarze, hol główny) otrzymały wystrój z pierwszej fazy chronologicznej obiektu (1851–59), z kolei na piętrze przywrócono wystrój z fazy drugiej (około 1910 rok).

Przebieg prac

W obrębie ciągów komunikacyjnych parteru zdecydowano o usunięciu tynków w dolnej partii ścian, gdzie w obu fazach chronologicznych występowały jedynie monochromie. Tynki w tych miejscach były silnie zawilgoczone, zasolone i porażone mikrobiologicznie, ze względu na występowanie licznych nawarstwień z farby olejnej (często odmalowywana współczesna lamperia olejna). W górnej części ścian istniejące pierwotne tynki poddano konserwacji. Do wykonania uzupełnień tynkarskich wykorzystano tynki wapienne KEIM: NHL Kalkputz-Grob jako tynk podkładowy oraz NHL Kalkputz-Fein jako nawierzchniową szlichtę. Konserwacji poddano także detal architektoniczny – żebra sklepienne i piękne, finezyjnie opracowane zworniki również przy użyciu wapiennych zapraw. Po uzupełnieniu ubytków wypraw tynkarskich i zagruntowaniu ścian przystąpiono do prac związanych

Inskrypcja nad jednym z pomieszczeń I piętra – stan po pracach konserwatorskich, 2021

z odtworzeniem pierwotnej kolorystyki. Zgodnie z ustaleniami z LWKZ oraz wykonanymi badaniami pigmentów wykonano próbne rozmalowania. Malowanie ścian i sufitów zostało wykonane farbami żolowo-krzemianowymi KEIM Optil, kryjąco, z podziałem na dwa kolory. Podział na lamperię i górną część ściany został podkreślony pasem brązowego ornamentu floralnego na białym tle, wykonanego szablonowo w oparciu o zachowane fragmenty oryginału. W części zewnętrznej żeber został odtworzony ornament geometryczny metodą topowania przez szablon, tak aby uzyskać efekt mżenienia. Bardzo ważnym zadaniem było odpowiednie dobranie kolorystyki. Przy doborze kolorów zwrócono uwagę na najmniejsze niuanse barw, ich relatywizm oraz „pracę” w różnym oświetleniu. Mimo obszernej palety barwnej farb KEIM’a ostatecznie wszystkie użyte kolory były efektem bezpośredniego mieszania kolorów in situ i kolejno produkcji farb na podstawie dostarczonych próbek. W laboratorium wrocławskiej centrali firmy KEIM Farby Mineralne zachowane zostały wzorce kolorystyczne i receptura dla poszczególnych kolorów, co ułatwi prace w ramach przyszłych poprawek czy konieczności odmalowania poszczególnych partii.

W trakcie prac zostały odkryte i poddane konserwacji elementy polichromii w postaci: niemieckich inskrypcji nad drzwiami do pomieszczeń (dawnych sal szpitalnych), neogotyckie motywy floralne w podłęczach oraz symboliczne przedstawienia Czterech Ewangelistów i Baranka Bożego. O ile w przypadku napisów forma ich w większości była czytelna, dekoracja holu stanowiła po odsłonięciu jedynie reliktury opracowania malarskiego. Ostatecznie nie udało się do końca odszyfrować formy napisów, problemem okazało się określenie właściwej wersji wydań Biblii lub encyklik papieskich, z których pochodzą rzeczony cytaty. W związku z powyższym przyjęto metodę uzupełniania czcionki jedynie

w miejscach oczywistych i niebudzących sprzeczności. W miejscach, gdzie napisy były nie do końca rozpoznane, postanowiono uzupełnić ubytki lokalnym kolorem tła.

W ramach prac przywrócono również pierwotną kolorystykę i złączenia w obrębie detali rzeźbiarskich – konsolki, zworniki sklepienne. Jako anegdotę potraktować można fakt, że w miejscu występowania zworników (centralna oś żebrowanych sklepień) w latach minionych poprowadzono przewody elektryczne i rurę gazową co przyczyniło się do zniszczenia około 60% detalu.

Niemalym wyzwaniem było opracowanie procedury konserwatorskiej dla jedynego pomieszczenia w którym zachowały się czytelne polichromie, w dodatku z trzech etapów chronologicznych, tzw. Pokój Dyrektora. Zdecydowano o przywróceniu pierwotnego wystroju pomieszczeń (gabinet i przedsiónek) w formie połączenia metod: konserwacji, rekonstrukcji i aranżacji wnętrza. W obrębie sklepień wykonano konserwację odkrytych malowideł floralnych (uzupełnienia wykonano metodą graficzną przy użyciu kropki), a w miejscach niezachowanych partii – rekonstrukcję farbami laserunkowymi KEIM Restauro-Lasur. Na ścianach, po oczyszczeniu z nawarstwień wtórnych – przemalowań, warstwy gipsowej szlichty – wykonano zabezpieczenie odkrytych malowideł w formie usuwalnej międzywarstwy. Malowidła zabezpieczono odwracalnymi produktami, tj. KEIM Reverfix i KEIM Reversil. Kolejno wykonano ciekłą szlichtę wapienną przy wykorzystaniu KEIM Romanit-KSP, jako podkład pod rekonstrukcję pierwotnego opracowania. Metoda ta pozwoliła na pozostawienie malatur wszystkich faz chronologicznych bez konieczności ich usuwania celem odsłonięcia najstarszej. W górnej części ścian przywrócono błękitną

Detale korytarza parteru – stan po pracach konserwatorskich, 2021

Korytarz parteru po stronie wschodniej – stan po pracach konserwatorskich, 2021

Korytarz na I piętrze,
stan po pracach konserwatorskich, 2021

kolorystykę z szablonowym motywem (szablony szczytano z poszerzonych odkrywek). Podczas prac odkryto, że w dolnej części pierwotnie znajdowała się okładzina drewniana o neogotyckiej formie, niestety prowadzony projekt nie przewidywał jej przywrócenia. Na drodze kompromisu wybrano jedyne możliwe rozwiązanie – malarską aranżację boazerii przy wykorzystaniu techniki mazerowania.

W strefie korytarzy drugiego piętra zdecydowano o przywróceniu opracowania z II fazy chronologicznej – polichromowaną lamperię z motywem muru kamiennego i monochromatycznym opracowaniem górnej części ścian oraz wysklepek sklepiennych. Zgodnie z zamysłem wykonano konserwację polichromii w technice olejno-żywicznej, a w miejscach braku pierwotnego opracowania jej rekonstrukcję. Podobnie jak na parterze konserwacji poddano również tynki ponad lamperią i niemieckojęzyczne inskrypcje nad wejściami do pomieszczeń.

W całym budynku poddano konserwacji historyczną stolarkę drzwiową, na której zrekonstruowano mazerowanie w kolorze jasnego dębu z pozostawieniem świadków w najlepiej zachowanych partiach oryginału. Podobną procedurę zastosowano dla belkowania sufitowego drugiej kondygnacji.

Przywrócenie wnętrza budynku do dawnej świetności podyktowało konieczność wielu innych prac, tj. renowację posadzek z barwnych kafli cementowych wraz z uzupełnieniem braków, renowację klatek schodowych, wykonania nowoprojektowanych elementów niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania budynku jak obudowy grzejników, tafle szklane jako bariery PPOŻ, aranżację odpowiedniego oświetlenia (zgodnego z normami dla obiektów dydaktycznych).

Poza prace konserwatorskie w obrębie wnętrza projekt zakładał również remont budynków Domu Marii i portierni, ogrodzenia, wybudowania łącznika w konstrukcji stalowo-szklanej pomiędzy budynkami nr 1 i 2 (zgodnie z projektem), aranżacji terenów zielonych z zachowaniem cennego starodrzewia

Gabinet Dyrektora,
stan po pracach
konserwatorskich, 2021

i poprowadzeniem alejek, dróg pożarowych oraz wprowadzeniem małej architektury.

Podsumowanie

Dzięki przeprowadzonej, zgodnie z zasadami konserwatorskimi, inwestycji utrwalono historyczną substancję zabytkowego kompleksu, chroniąc artystyczne, historyczne i naukowe wartości zespołu. Wprowadzenie nowej funkcji, umożliwiło ponowne zagospodarowanie cennego, historycznego zespołu, który dzięki kompleksowym działaniom remontowo-konserwatorskim zyskał „nowe życie”.

Doceniono jakość wykonania prac konserwatorskich i budowlanych, odnowiony obiekt otrzymał prestiżowe laury: nagrodę „Lubuskie Konserwacje” w edycji 2022 w kategorii za renowację i adaptację architektoniczną zabytku oraz wyróżnienie w ogólnopolskim konkursie organizowanym z ramienia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków „Zabytek zadbane” edycja 2023.

Cieszy nas niezwykle to, że obiekty otrzymały nowe życie. Mamy nadzieję, że będą one cieszyć oczy jeszcze wielu przyszłych pokoleń, a mury rozbrzmiewające muzyką wykształcały wielu przyszłych wirtuozów.

Natalia Pawłowska

*kierownik prac konserwatorskich projektu
Artnova Konserwacja Zabytków s.c.
Fotografie: Jan Mazur, Natalia Pawłowska*

Bibliografia

- Adamek-Pujso K., *Działalność kulturowa księży żagańskich Bironów (1786–1862)*, cz. 1, Zielona Góra 2007.
- Adamek-Pujso K., *Talleyrandowie jako księżęta żagańscy i ich rezydencja w Żaganiu (1862–1929)*, Zielona Góra 2017.
- Bielinis-Kopec B., *Dawny szpital Św. Doroty w Żaganiu – adaptacja zabytku do nowej funkcji Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, Zielona Góra 2022.